

"ALAMANYA TÜRKÜLERİ" TÜRK GÖÇMEN EDEBİYATININ SÖZLÜ/ÖNCÜ KOLU*

DOÇ. DR. ALİ OSMAN ÖZTÜRK

Giriş

Almanya'da yaşayan Türk yazarlarının ürettiği edebiyat eserlerini yeni bir bakış açısıyla değerlendirmek zorunluluğunun tartışıldığı bir ortamda, Almanya'da yaşayan Türk (halk) şairi ve âşıklarının yarattığı popüler türkü metinlerinin de bu bağlamda değerlendirilmesi gerekir.

Edebiyat çevreleri tarafından, özellikle Türk yazarlar söz konusu olduğunda, "Almanca yazan Türk", "Almanya'da Türk Göçmen Edebiyatı", "Almanya'da Yaşayan Türk Yazar" vs. gibi terimlerle nitelenen bu edebiyatın "Nasıl bir edebiyat?" olduğu sorusu henüz net cevaplanmamıştır¹. Araştırmacılar arasında, bu edebiyatı göçmenlik ve bunun sorunları ile açıklamak eğilimi vardır: İlk dönem "... anlattıkları Türk işçilerinin Alman dünyasında karşılaştıkları güçlükler, çektikleri acılar, özlemlerdi"². Daha sonraki dönemde ise hiçbir konu sınırlaması yapılmadığı, yazarların kendi kültürlerinden getirdikleri ile Batı kültüründen aldıklarını birleştirerek, Batı kültür sisteminden daha değişik bir kültür bileşimi oluşturdukları artık bilinen bir gerçek³.

Bu çalışmalarda dikkatlerin daha çok yazılı edebiyata yöneldiğini, yazılı edebiyata pek istekli olmayan sade insanın ilgi alanına giren ve günlük yaşamda sık sık karşılaştığı anlatı ve lirik türlerin göz ardı edildiğini gözlemekteyiz.

Anlatı türlerinden fıkra ve modern efsane oluşumları üzerine birkaç değinme oldu. Örneğin Vural Ülkü Türk işçileri çerçevesinde oluşan günümüz (efsane) söylence türü anlatıları diğer örnekler arasında değerlendirir⁴. Bilimsel

* Burada, aynı başlığı taşıyan kitabımızın "Giriş", "1. Bölüm" ve "Sonuç" bölümlerine yer verilmiştir.

1 Tartışmalar için bk. Kacadoru, 1997, s.1-21.

2 Gürsel Aytaç, "Almanca Yazan Türklerin Artıları Eksileri", *Edebiyat Yazıları III*, Gündoğan yayınları, Ankara 1995, s.237 vd.

3 Nilüfer Kuruyazıcı, "Alman Okurlar ve Türk Göçmen Yazınına Yeni Bir Bakış", *Hürriyet Gösteri*, Sayı:144, 1992.

4 Vural Ülkü, "Çalınan Böbrek veya: Günümüz Söylencelerinden Bir Örnek", *Türk Dili*, Sayı: 541, Ankara 1997, s.55-64.

anlamda olmasa da, Haldun Taner, Almanların anlattığı kaba Türk fıkralarına göre, Türklerin anlattıklarına dikkat çeker ve bunu Nasreddin Hoca'nınki kadar zarif bir örnekle över⁵. Aynı şekilde Mahmut Tolon'un günlük yaşamdan aktardığı sözlü bilgi ve birkaç fıkraya katkı sağlamaktadır⁶. Bu anonim örneklerle örneğin Halim Demirci'nin Nasreddin Hoca geleneğini sürdürme çabalarının ürünü olan fıkraları⁷ araştırma konusu yapılmalıdır. Çünkü Alman halk bilim çalışmalarında Türk aleyhtarı fıkralar çoktan değerlendirilmiştir⁸.

Araştırmalara konu olabilecek en verimli türlerden biri de türkü geleneğidir. Almanya'da yaşayan Türklerin sorunlarını konuşturan türkülerin [çalışmada "Almanya Türküleri" diye anılacaktır], bugün Almanya'da önemli bir edebiyat kolu oluşturan "Göçmen Edebiyatı" çerçevesinde değerlendirilebileceğini düşünüyorum. Popüler türkü metinleri, büyük ölçüde Türkçe olmaları dışında yukarıda belirtilen hususların hepsini içermektedir. Geleneksel formlarda üretilen bu türkülerin hepsinin tam bir Türkçe ile yazıldıkları da söylenemez. Birçok örneğin gösterdiği gibi, metinler zaman zaman Almanca-Türkçe bir bileşim sergilemektedir. Bir başka farklılık da, edebiyat metinlerindeki görece uyum yeteneği türkü metinlerinde yoktur; bu ise Türklerin "Dönüşe niyetleri olmadığı gibi, Almanya'ya entegrasyon hevesi..."⁹ olmaması gerçeğine uymaktadır. Hâlbuki (yazılı edebiyatta görülen uyum yeteneği Kuruyazıcı'nın belirttiğine göre, Alman yayınevlerini kitapların basımı konusunda yüreklendirmektedir¹⁰.

Metinler büyük ölçüde kültür şoku gerçeğiyle dokunmuştur. Yabancı işçi göçünün ilk gününden bu yana Almanların özlediği 'uyum', yazılı edebiyatta örneğin ikinci kuşakta kendiliğinden gerçekleşmiş gibi gözükürken¹¹, sözlü edebiyat (söz) yazarlarının farklı kültürel kökenlerinin getirdiği başkalık, türkülerde bütünüyle yansır. Türkünün başkalığı, özellikle etnomerkezci bir perspektiften bir üstünlük olarak türkü tematiğinin art alanını oluşturur.

5 Haldun Taner, *Berlin Mektupları*, Haldun Taner Düz Yazıları:2, Bilgi yayınları: 298, Ankara, 1984.

6 Mahmut Tolon, *Almanca Gözüyle Bıyıklı Karikatür*: Keçi ve Zina, Sel yayıncılık, 1993.

7 Halim Demirci, *Nasreddin Hoca Almanya'da*, Berlin 1999.

8 Albrecht Richard, "Was ist der Unterschied zwischen Türken und Juden", *Türken witze in der Bundesrepublik Deutschland 1982*: Alan Dundes, "Kennt der Witz kein Tabu? Zynische Erzählformen als Versuch der Bewältigung nationalsozialistischer Verbrechen" *Zeitschrift für Volkskunde.*, 1987; Helmut Fischer, "Ethnische Stereotypen in der gegenwärtigen Volkser Zählung", *Fabula* 31, 1990, s.262-271.

9 Can Dündar, "Yabancılaşma Mahkûm Olmak" *Aktüel*, Sayı: 436" Ank. 1999, s. 16.

10 Kuruyazıcı, agm, s.9.

11 Kuruyazıcı, agm, s.9.

Sözlü Türk Göçmen Edebiyatı

Göçmen edebiyatı olarak Almanya kaynaklı ya da Almanya odaklı türkü ve şarkıların görüşümüzce en önemli yanlarından biri, edebiyatın sözlü/sözel (mündlich/parole) bölümünü oluşturmalarıdır. Bu ürünlerin yazılı olarak dolaşımında olmadığını biliyoruz (Eryılmaz ve Rap metinleri hariç; bunların kasete eklenen metinleri yazılı belge sayılabilir). Türkü ve şarkıların söze/sözlü karaktere verdikleri önem yeri gelince açıklanacaktır. Almanya'da yazılı Türk göçmen edebiyatının henüz zayıf olduğu dönemler ve bu edebiyatın ulaşmadığı kitleler düşünülünce, araştırma malzememizi oluşturan sözlü ürünlerin yüklenmediği işlev daha da önem kazanmaktadır.

Türkiye'de bu sözlü edebiyat üzerine ilk dikkati çekenlerden biri olan Veyis Güngör, bu fenomeni "Batı Avrupa Türk Edebiyatı" olarak niteler:

*"Batı Avrupa Türk edebiyatı Avrupa'nın muhtelif ülkelerine yayılmış, oralara yerleşmiş kendilerine göre bir yaşam biçimi seçme sürecinde olan insanların edebiyatıdır. Bir başka ifadeyle; Avrupa'da Türk toplumunun kurumlaşma sürecinde duyuş ve düşünüşümüzün formu, şekli olan bir edebiyattır"*¹².

Güngör, son zamanlarda düz yazı, roman ve hikâyeler şeklinde ortaya çıkan bu edebiyatın genellikle sözlü anlatımda kendini gösterdiğini ve 1960'lı yıllarda Avrupa'ya göç etmiş, 70'li ve 80'li yıllarda da çalıştıkları ülkelere çocuklarını götürmüş insanların üzerine doğmuş ve malzemesi Avrupa'da yaşamakta olan 4 milyon Türkle birlikte içinde yaşanılan ülkelerin insanları olduğunu belirtir.

Görüldüğü gibi burada sözü edilen edebiyat, sade vatandaşın edebiyatıdır ve "düz yazı, roman ve öykü" gibi türler dışında kalan ürünleri kapsamaktadır. Güngör, konusu itibariyle bu edebiyatın temelinde "gurbet edebiyatı"nı görür ve bu da "sözlü edebiyat"tır. Daha sonra hâkim kültür tarafından "Göçmen edebiyatı" diye nitelenen yazılı edebiyat ürünlerine geçişte bu sözlü kültürün taşıyıcıları ve yaratıcıları olarak "Avrupa'da ortaya çıkan ozan ve âşıklarımızın malzemesini, başta Anadolu'daki değerlerimiz oluştururken, Türklerin karşı karşıya oldukları sosyal, kültürel, ekonomik şartlar da söz konusu malzemeyi süsleyip zenginleştirmektedir."¹³

12 Veyis Güngör, "Batı Avrupa Türk Edebiyatı", *Türk Kültürü* 38 (381), Ankara 1995, s. 11.

13. Güngör, *agm*, s. 14.

Göçmen edebiyatı üzerine yapılan çalışmalar şimdiye kadar hep yazılı ürünleri araştırma malzemesi yapmış¹⁴, sözlü ürünler, aşağıda da görüleceği gibi, genellikle makale kapsamını aşamamıştır. Metin yayımı bakımından toplu bir çalışma olmadığı gibi, türkü/şarkı belgelerini tüm yönleriyle değerlendiren bir araştırma henüz ortaya konulamamıştır. Bu çalışma özellikle bütüncül bir yaklaşımı kolaylaştıracak ve tümünden gelimi sağlayacak metin malzemesini bir araya getirmeyi ve aynı zamanda bu malzeme üzerinde istatistiksel bilgiler elde etmeyi amaçlamaktadır. Yaratıcı (söz yazarı, besteci), yorumcu, hitap eden, hitap edilen, ürünlerin ortaya çıktığı zaman dilimi, icra biçimi, tür, form, düzen, konu, motif, dil, üslûp, ben-öteki imgesi gibi açılardan ayrıca söz konusu malzeme açıklanacaktır.

Metinlerin gerek bütünsel, gerekse istatistiksel olarak ortaya konulması ile, bunların yeni araştırmalar yoluyla işlevsel açıdan değerlendirilmesi de mümkün olacaktır. Çünkü burada sadece edebiyat söz konusu değil; bu nedenle aynı zamanda müzikolojik, psikolojik, sosyolojik, sosyo-psikolojik vb. perspektiflerin de kullanılması gerekir.

Değişik kaynaklardan bir araya getirilen metin malzemesi toplam 115 türkü belgesinden oluşmaktadır. Bunlardan üç belge ikişer kez yer almaktadır. Bunun nedeni, sözlü kültür ürünlerinin araştırılmasında "varyant" oluşumlarının dikkate alınması gereğidir. Böylece örn. 6 nolu belge metin olarak tespit edilmişken, bunun varyantı olan 32 nolu belge kasetten çözülmüştür¹⁵.

Çalışmada, özellikle ezgili ürünler dikkate alındığından, metin bölümünde bunlara yer verilmiştir. Robert Anhegger ve Nevzat Gözaydın'ın değindikleri şiirleri ve Yusuf Polatoğlu gibi ozanların¹⁶ Almanya Türküleri üslûbunda yazılıp yayımlanmış metinlerini doğrudan araştırma malzemesi yapmayacağız. Ayrıca, Anhegger'in Almanca çevirileriyle verdiği türküleri de metin bölümüne almadık.

Diğer yandan türkü formunda olmadıkları hâlde Abdullah Eryılmaz'ın "Gastarbeiterlieder"¹⁷ adlı kasetini çalışmamıza dahil ettik. Başlığı, konusu ve diğer kasetlerle aynı dolaşım imkânları içinde olan ve halk türküleriyle aynı

14 Yüksel Kocadoru, *Deutschsprachige Literatur von Türken Zwischen ost-westlicher Ästhetik*, Eskişehir 1997, 236-243.

15 Ayrıca bk. türkü no: 35 (kasetten)= 102 (metin) ve türkü no: 76 (kasetten)= 104 (metin).

16 Bk. Batı Avrupa Türkleri, Yay.: ATİB, 1992.

17 Majör Müzik Yapım Ltd. Şti., Kaset no: 033.

düzlemde yer verilen (çünkü kasette halk türküleri de vardır) bu şarkıların "potansiyel popülerliği" bu kararı almamıza neden olmuştur. Ayrıca gelenek-selden, Almanya sorunsalını konulaştıran modern Rap müziği metinlerine geçişte Eryılmaz'ın şarkıları âdeta bir köprü oluşturmaktadır. Gerek Eryılmaz, gerekse Cartel ve Karakan, metinlerde moderne geçerken, müzikte gelenekseli ihmal etmiyorlar. Bu nedenle Almanya'daki müzik geleneğinin devamlılığını göstereceklerini düşünüyorum. Burada yer verilen iki adet Rap metni elbette temsilen alınmıştır. Yoksa konumuzu ilgilendiren daha birçok parça söz konusudur¹⁸.

1. ALMANYA TÜRKÜLERİ ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR

1.1. Robert Anhegger

Almanya Türküleri üzerine şimdiye dek küçük çapta bazı çalışmalar yapıldı. İlk değerlendirmeleri yapan Robert Anhegger Almanya'da yaşayan Türklerin yarattığı hakikî türkülerin olup olmadığı sorusuna olumlu yanıt veriyor, ancak bunların aile içinde, arkadaş çevrelerinde okunduğunu ve hem Almanya'da hem de Türkiye'de yaygınlık kazanmadığını belirtiyor ("Almanya Alamanya" gibi istisnalar da söz konusu). Anhegger bu türkülerini söyleyenleri "Arbeitsänger" [işçi türkücüler] olarak nitelendirmektedir¹⁹. İşçi sorunlarını metne aktaran söz yazarlarının ürünlerini "Arbeiterlied" [işçi türküsü] olarak adlandırırken, var olan halk türkülerinin yeni durumlara uyarlanmasıyla yaratılanları, "halk" nitelmesini kullanmaksızın "türkü" kavramı altında toplamaktadır. Daha 1982 yılında 70'in üzerinde türkü, 10 tane de işçi türküsü topladığını belirten Anhegger, değerlendirdiği metinler arasına ayrıca Avrupa Türkleri tarafından değişik amaçlarla yazılan şiirleri de dahil etmektedir²⁰.

Robert Anhegger'in değerlendirmeleri tematik açıdan yapılmıştır ve türküler, Almanca çevirileri ile, Türklerin Almanya'da karşılaştıkları sorunlar göz önüne alınarak örneklendirilmiştir. Bunlara aşağıda yeri geldikçe değinilecektir.

18 Yücel Ceylan, *Rap Metinlerinde Kültür Karşılaşması*, Yayınlanmamış Bitirme Tezi, Konya 1999; Aslı Uğurlu, "Al Sana Türkçe Rap", *Hürriyet*, 9 Eylül 1997.

19 Robert Anhegger, "Die Deutschlandserfahrung der Türken im Spiegel ihrer Lieder. Eine 'Einstimmung'". *Gastarbeiterkinder aus der Türkei: zwischen Eingliederung und Rückkehr*. Hrsg. von Helmut Birkenfeld. Beck'sche Schwarze Reihe, Bd. 262, München 1982.

20 Robert Anhegger, agm, s. 11-16.

1.2. Nevzat Gözaydın

Almanya'da gelişen yeni Türk müziği gerçeğine ilk değinenlerden biri de Nevzat Gözaydın'dır²¹. Onun üzerinde durduğu husus bu müziğin metin yönüdür. Bunu yazısının başlığında vurgular: "Federal Almanya'da Yaşatılan Halk Şiirimizden Örnekler" yazısında yer alan 18 şiir arasında sadece 4'ünün türkü/deyiş olduğu anlaşılıyor. Gözaydın hiç müzik cephesine değinmeksizin, bu ürünleri tıpkı Robert Anhegger gibi, Türk gazetelerin Avrupa (Almanya) baskılarında yayımlanan ya da kendisine gönderilen mektuplara eklenen şiirlerle birlikte değerlendirir. Türk halk şiirinin bir devamı olarak gördüğü metinleri ağırlıklı olarak tematik bir değerlendirmeye tâbi tutarken, şairleri hakkında kısa bilgiler de aktarır. Şairler arasında Türkiye'de iken bu mesleği sürdürenler olduğu gibi, Almanya'ya geldikten sonra halk şiirinin özelliklerine uygun biçimde yazmaya başlayanlar da vardır. Gözaydın, yurt dışındaki Türklerin sadece "basit işçiler" olarak görülmemesi, onları sanatlarıyla da değerlendirmek gerektiğini belirtir²². Ancak aşağıda göreceğimiz Haydar Avcı gibi o da şiirleri "Almanya Gurbeti"nin bir yansıması olarak görür, sanat yönüne pek girmez. Aynı yazıyı "Federal Almanya'da Türk Şiiri" başlığıyla genişleterek yeniden yayımlayan Gözaydın, "Türkler orada çok değişik sorunlarla karşılaşmışlardır. (...) Biz bu yazımızda (...) insanlarımızın şiirlerinden söz etmek ve şiirleri aracılığı ile onların durumlarına daha yakından bakmak istiyoruz"²³ der.

Burada, şiirleri yazarları özel yetenekli insanlar olarak değerlendiren Gözaydın, âşıkları ve diğer şairleri yaşadıkları ortamda var olan sıkıntıları dile getirmek ve insanları uyarmakla görevli sayar ; dolayısıyla şiirlere "didaktik" bir işlev yükler²⁴. Toplam 26 metne yer veren Gözaydın (ki bunların 6 tanesi kasetten çözülmüş türküdür), söz konusu şiirleri konularına göre değerlendirmenin zorluğuna değinir.

"Almanya'daki Türklerin şiirlerinde ele aldıkları konuları değişik başlıklar altında toplamamız mümkündür. Ancak aynı şiiri bir başka konu başlığı altında da değerlendirmemiz söz konusu olabilir. Vatan sevgisini işleyen bir şiirde

21 Nevzat Gözaydın, "Federal Almanya'da Yaşatılan Halk Şiirimizden Örnekler", *Şükri Elçin Armağanı*, Hacettepe Üniversitesi yayınları, Ankara 1991.

22 Nevzat Gözaydın, *Folklor Dünyasından*, Yargı Yayınları, Ankara 1983, s. 211.

23 Nevzat Gözaydın, "Federal Almanya'da Türk Şiiri", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı V*, Sayı:531, Ankara 1996, s. 701.

24 Gözaydın, agm, Ank. 1996, s. 702.

gurbet sancısını, yurttta kalmış olanlara duyulan özlemi, yabancı diyarın sıkıntılarını, uyum sorunlarını vb. bir arada görmek mümkündür. Bu bakımdan yazılan şiirleri kesin olarak belirli konu başlıkları altında vermek yanlış olacaktır. Buna rağmen en çok işlenen konular arasında gurbet, özlem, aile, köy ve vatan sevgisi, el kapılarındaki sıkıntılar, üzüntüler, uyum sırasında karşılaşılan zorluklar ve sorunlar, dinî duygular vb. önde gelmektedir"²⁵.

Gözaydın, üslûp değerlendirmesini "halk şiiri" genellemesi içinde gerçekleştirenken, bazı şiirlerin "destan kalıpları" içinde yazıldığını²⁶ ya da dil bakımından kimi şairlerin "Türkiye'deki âşıklarımızın biraz eleştiri, biraz kahır, biraz şaka, biraz argo ve hatta küfür kokan bazı şiirleri gibi kaleme aldığı"²⁷ belirtmekle yetinir.

Türkçe cümleler içine Almanca sözcüklerin karıştırılması ise Gözaydın'a göre hoş bir durum değildir. Daha 1975'te Almanya'daki Türk folklorunun ve dilinin araştırılmasını isterken, işçilerin öğrendikleri yabancı kelimeleri kullanıp, Türkiye'de kullandıkları karşılıkları bırakıyor olmalarından yakınmaktadır. O hâlde, bu unsurlar bir an önce teşhis edilip ayıklanmalıdır²⁸; aksi hâlde Türkçenin bozulması söz konusu olduğundan, "Bu son gelişmenin hiç de hayra alamet bir sonuca ulaşmayacağı (...) görülmesi gereken önemli bir noktadır."²⁹

Görüldüğü gibi U. Reinhard'ın görece olumlu değerlendirdiği bu "Türkçenin arasına Almanca kelimeler sıkıştırıp dertlerini ifade" etme isteği, ya da tersine Almanca içine "Türkçe kelimeler sokuşturma" biçimi ana dili koruma kaygısıyla hoş karşılanmamaktadır³⁰. İki dil arasında kalıp da kendini ifade etmek isteyen birinin iletişim açısından, her iki dilin ulaşılabilir öğeleriyle yetinmek zorunluluğu göz önüne alınırsa, ana dilin korunması düşüncesi her hâlde "darda" olan açılarından biraz lüks olmaktadır.

1.3. Haydar Avcı

Almanya/Aachen kentinde yaşadığı belirtilen Haydar Avcı, araştırma konumuz olan ürünleri "Almanya Türküleri" diye nitelemekte, bunları özellikle

25 Gözaydın, agm, Ank. 1996, s. 702.

26 Gözaydın, agm, Ank. 1996, s. 724-725.

27 Gözaydın, agm, Ank. 1996, s. 708.

28 Nevzat Gözaydın, "Almanya'da Türk İşçileri, Dil-Folklor Olayları", *Türk Folklor Araştırmaları*, Sayı: 307, Ankara 1975, s. 7217-7218.

29 Nevzat Gözaydın, "Türkçenin Federal Almanya'daki Değişimi" *Türk Dili*, Sayı:547, Ankara 1997, s. 7; bk. Gözaydın, agm, Ank. 1996, s.107 vd.

30 Nevzat Gözaydın, agm, Ank. 1997, s. 9.

yazısının başlığında da vurguladığı gibi "gurbet" temi çerçevesinde değerlendirmektedir³¹. Derlediği ürünleri "türkü ve deyişler" adı ile genelleyen Avcı, bunlara manileri ve âşık yaratmalarını dahil etmektedir. "Türkü" diye anılanların anonim olduğu anlaşılırken, "deyiş" altında, taşırma [mahlâs] kıtasında âşık adlarının yer aldığını görüyoruz.

Burada maniler dahil olmak üzere 9 anonim türküye, 9 deyişe, 1 adet "yaşanan bir olaya dayanan türkü"ye ve 12 adet de Âşık Devriş [Derviş] Can'a ait deyiş metnine yer verilmiştir. Kaynak kişilerin adları ise yetersiz olmakla birlikte verilmiştir³². Haydar Avcı bu yazısının giriş bölümünde Türk işçilerinin Almanya "gurbetindeki durumlarını nesnel olarak ortaya koymaya çalışırken, türkü metinlerine bu "gurbetliğe" kanıt olmaları bakımından önem vermekte; aksi hâlde herhangi bir değerlendirme yapmamaktadır.

1.4. Ursula Reinhard

Ursula Reinhard, bu ürünlere Almanya'daki Türk işçilerinin yaşamları örneğinde ortaya çıkan "kültür değişimi" perspektifinden yaklaşmaktadır: Buna göre Türkler, kısmen uyum zorunluluğundan, kısmen de yabancılığa duyulan insanî merak ve sevinçten yabancı kültürün tam kestiremedikleri etkilerine açılmakta, ama aynı zamanda misafiri oldukları kültürden geri kalmak istememektedirler.

Her Türk, büyük ve önemli bir kültürün temsilcisi olmaktan gurur duymakta ve bu nedenle yeteneklerini sergilemek, ama aynı zamanda yabancı kültüre aynı şekilde aşına olduğunu göstermek istegindedir. Bu şekilde kendi ülkesinde mevcut olan öz bilincini kaybetmemeyi ummaktadır. Bu tutumdan ve memleketine duyduğu özlemden hareketle Almanya'da yaşayan Türkler, Türkiye taşra ve kırsalında yaşam biçimi olan öz geleneklerini anımsamaya başlıyorlar. Uzaktaki geleneksel müzik yaşamını muhafaza etmeye ve kendi benliklerini geliştirmeye çalışıyorlar, bu da nihayet kendi ana vatanlarına yansıyor³³.

U. Reinhard, "Almanya Türküleri"nde bir yandan yeniyi kabullenme, diğer yandan ise eskiyi muhafaza etme isteğini ve bunların karşılıklı etkilerini 1985 yılında yapılan ses kayıtları ve derlemelerde gözlemlediklerini belirtiyor. Türk

31 Haydar Avcı, "Almanya Gurbeti ve Türküleri" *Halk Kültürü*, 5. Kitap, İstanbul 1985, s. 11.

32 Haydar Avcı, agm, s. 19.

33 Ursula Reinhard, "Türkische Musik: Ihre Interpreten in West - Berlin und in der Heimat Ein Vergleich", *Jahrbuch für Volkslied forschung*, 32. Jg., 1987, s. 81.

halk türkülerinin derlenmesi ve araştırılması hususunda uzmanlığı bilinen U. Reinhard³⁴, Türkiye'de derlemiş olduğu halk türkülerine kıyasla şu değişimleri saptıyor: 1. Müzik yaşamı, 2. Saz ekiplerinin terkihi, 3. Müzisyenlerin tutumu, 4. Bağlam [gelenek; töre] içinde müzik, 5. Müziğin kendisi.

Görüldüğü gibi U. Reinhard, "Almanya Türküleri"ni hem başlı başına konuşturuyor, hem de Türkiye'deki gelenekle karşılaştırma yoluna gidiyor. Onun tespitlerini burada özetlemek yararlı olacaktır. Yaklaşımı her ne kadar müzik yaşamı ile ilgili ise de, metinlerin oluşumu ve anlaşılması açısından, dahası yorumlama sürecine katkısı yönüyle de yararlı ip uçları verebilecek yeterliliktedir.

1.4.1. Müzik Yaşamı

Türkiye'de hem dinî hem de dünyevî törenlerde, düğünlerde, millî günlerde, spor karşılaşmalarında, özel ya da resmî konser ve toplantılarda, çayhane-kahvehaneden başlayıp gece kulüplerine uzanan yelpazede değişik lokallerde, özel yaşamda vakit geçirmek amacıyla ve de son zamanlarda artan ölçüde folklor etkinliklerinde geleneksel müzik kullanılmaktadır.

Almanya'da ise millî ve spor eğlencelerinde müzik yoktur. Düğünlerde ve sünnet törenlerinde ise teyp veya radyo açılabilen, çünkü sokakta ya da evde davul-zurna çalmak şikayet konusu olabilir. Arada bir kadınların aile içinde kına, gelin ve ayrılık türküleri söylediği olur. Ölüm vak'alarında artık sesli ağıt yakma geleneği yoktur; gizlice ağıtlar yakılıp söylenebiliyorsa da, buna geçici gözüyle bakılabilir.

Berlin'de de Türkiye'de olduğu gibi konserler düzenlenebiliyorsa da, program ve konser akışı farklı gerçekleşmektedir. Çünkü seyirci kitlesi daha çok alt tabakadan insanlardan oluşmaktadır. Bu nedenle Adnan Saygun'un besteleri gibi Avrupaî tarzda düzenlenmiş Türk müziği çalınmaz.

Dinî açıdan Hristiyan gurbette ezan okunmaz; Kur'an okunması ya Kur'an kurslarında ya da pek az sayıda camide söz konusudur. Alevîler, U. Reinhard'ın bildiği kadarıyla, artık semah törenleri düzenlememektedirler. Semah ise sadece Hz. Muhammed'in torunları Hasan-Hüseyin'in ölüm yıl dönümlerinde oynan-

34 Ursula Reinhard, *Vor seinen Häusern eine Weide Volksliedtexte aus der Süd-Türkei*, 1965; Kurt und Ursula Reinhard, *Auf der Fiedelmeir Volkslieder von der osttürkischen Schwarzmeerküste*, 1968.

makta, o da folklorik bir etkinlik biçiminde kostümler giyilerek gerçekleşir; dinî ciddiyet artık yoktur, semah esnasında yenilir, içilir sohbet edilir.

Berlin'de çok sevilen ve geleneği aslına uygun yaşatma arzusunda olan folklor gruplarına gelince; bunlar romantik bir tarzda, güzel kostümler ve iyi hazırlanmış kareografilerle müsamere gibi düğün vs. gibi eğlenceler düzenlerler.

Sonuç olarak, tüm bölgelerde farklı müzik kullanımını göz ardı eden bu kalıplaşmış ve basitleştirilmiş uygulama, Almanya'da büyümüş genç Türklerde, geleneğin böyle olduğu kanısını uyandırır. Hâlbuki gerçekte çok canlı ve çeşitlendirilmiş sadeliğin yerini artık görselliğe aktarılmış bale gibi "göze hoş görünen", ama dejenere edilmiş bir gösteri almıştır. Araya bazı kına türküleri serpiştirilir. U. Reinhard'ın tespit ettiği bir kına havasının otantik olmadığının gençler farkında bile değildirlere ve söylerken de halk müziği geleneğinde olduğunun aksine onu hiç süslemeksizin marş gibi söylemektedirler.

1.4.2. Saz ekiplerinin terkihi

Türkiye'de (davul-zurna), (keman-klârnet-cümbüş-davul), (cümbüş-deblek), (mey-davul), (Kemençe) veya (tulum) gibi yöreye göre değişen halk müziği enstrümanları Berlin'de görülmemekte, buna karşın sanat, halk, dinî ve eğlence müziklerine özgü enstrümanlar bir araya gelebilmektedir, örn. kanun-deblek, ya da saz (bağlama)-def-bendir veya saz-ud-deblek ve yahut da kanun-cümbüş gibi. Duruma göre sadece cümbüş, kanun veya sazla yetinilebilmektedir.

Diğer yandan blokflüt, akordeon, piyano, çello gibi Avrupa kökenli enstrümanların Türk enstrümanlarla bir araya gelmesi de mümkündür.

Türkiye'de bir çalgıcı sadece tek bir çalgı, gerekiyorsa ancak ikinci bir enstrüman çalabiliyorken, Almanya'da birçok çalgıyı çalabilmek zorunluluğunu duyar. Berlin'de davul, zurna ve kaval çalan bir kişiyi görmüştür U. Reinhard; hâlbuki bu Anadolu'da mümkün değildir, çünkü buna çalgıcının ait olduğu zümre müsaade etmez. Davul-zurnayı çoğunluk Çingeneler çalarken, kavalı köylüler çalar.

1.4.3. Müzisyenlerin Tutumu

Almanya'da çalışan profesyonel ve yarı profesyonel müzisyenler burada yaşamlarını kazanmak için çalgı çalmayı öğrenmektedirler. Köylü çalgıcılar, işsiz

oldukları günleri geçirmek için profesyonel müzisyen olmakta ve çoğunluk Türk lokallerinde çalmaktadır. Türkiye'de Avrupa müziği tahsili görmüş olanlar, yurt dışında kendi geleneksel müziklerini yeniden sevmeyi keşfedip alan değiştiriyorlar. Böylece Anadolu müziği hakkında bilgisizlikten yanlıgılar ortaya çıkıyor, çünkü yalnızca geleneksel müzik icra eden müzisyenler gerekli alt yapı ve bilgiden yoksunlar.

Meslekten müzisyenler arasında ise daha çok bir ayırt edilme baskısı söz konusu olmaktadır. Bu şekilde belli bir ustalık duygusu, yani diğerlerinden daha iyi olunduğu gururu ortaya çıkmakta ve iş ticarileşmeye eğilim göstermektedir. Yüksek ücretler talep edilmekte ve dışarıya bir tür kendini beğenmişlik yansıtılmaktadır, ki bu Türkiye'de nadiren görülen bir tutumdur. Ana vatanda "çay içeriz, konuşuruz, çalarız" anlayışı burada oldukça unutulmuştur.

Türkiye'de çalgıcılar, çingene müzisyenler hariç, daha çok belli bir yöreye bağlı repertuvar üzerine uzmanlaşmışken, Berlin'deki müzisyenler durum neyi gerektiriyorsa, Türkçe parçalar yanında Avrupa, hatta Arap, Yahudi ve Azerbaycan müzikleri de çalarlar. Rengârenk, klâsik parçalar, halk türküleri, fantezi müzik, Türk ve Avrupa hitleri aynı törende birbirine karışır. Fakat yine de her müzisyen münferit müzik türlerini birbirinden ayırt edebilir.

1.4.4. Bağlam [gelenek] içinde müzik

Ekonomik, teknik, sosyolojik ve politik nedenlerle yurt dışında değişen çevre şartları müziğin bağlamını, yani yerine getirdiği işleve bağımlılığını git-tikçe belirsizleştirmektedir. Yukarıda görüldüğü gibi düğün müziği (töreni) bir folklor gösterisine, klâsik müzik eğlence müziğine dönüşmekte, savaş, çatışma gibi kanlı temalar içeren çok ciddî siyasî türküler çalınırken Türk dinleyiciler gayet keyifle sazın hareketli ritmi eşliğinde oyuna kalkmaktadırlar.

Türk Alevîlerin dinî müziği de folklor ekipleri tarafından kullanılmakta ve gerçek işlevinden uzaklaştırılmaktadır. Amacının hayli uzağına düşen bu müzik eğlence ve dolayısıyla dans müziğine eklenmekte hatta ona feda edilmektedir. İşlevdeki bu değişikliği U. Reinhard, Sivaslı Alevî şık Feyzullah Çınar'ın solo olarak alt perdeden ağır ve sade bir tarzda söylediği "Ötme bülbül ötme" (P. Sultan Abdal'dan) türküsü ile örnekliyor; Almanya'da yaşayan 'Derdiyoklar İkilisi'nin seslendirdiği türkü artık hızlanmış ve üst perdeden söylenmekte, saz ekibine elektro bağlama, gitar ve ney gibi enstrümanlar girmiş, kavuştak

enasasında kadın sesleri kullanılmış ve dolayısıyla türkü bir oyun havası karakteri kazanmıştır.

1.4.5. Müziğin kendisi

Türk ve Avrupaî unsurlardan oluşan böyle bir müzik artık işleve bağımlı kalmaz. Bu müziğin yaratıcıları Türklere ve Almanlara müziksel açıdan aynı anda ulaşmak istemektedir. Politik şarkılar söyleyen Âşık Şahturna örneğinde de bu amaç görülebilmektedir; Alman müziğinin daima sert ritimli, olumlu, neşeli vs. olduğu düşüncesiyle "semaî" biçimindeki bir türküsünü böyle uyarladığını belirten Âşık Şahturna her iki halkın üyelerine ulaşmak isteğini ifade etmektedir.

U. Reinhard, "Taşlama" türünde bir başka örnekle de, müziğin yeni içerikler kazandığını ortaya koyuyor. Türk işçilerinin yabancı dil eksikliği ve bundan doğan sorunları anlatan bir taşlama, çocuk şarkısı sadeliği ve marş ritmiyle yine Alman dinleyiciye ulaşma arzusunu aynı zamanda araya serpiştirdiği Almanca sözcüklerle de belli ediyor. İçerikle ritm arasındaki karşıtlık, diğer yandan sorunun belki de hafifletilmesi amacına dönük olarak içerikle "dalga geçme" eğilimini düşündürüyor.

U. Reinhard'ın tür içeriklerinin değiştiğini gösterirken kullandığı niteleme yeni bir tür adı ve bu çalışmamızın malzemesini ele veren en güzel tanımlama olarak görülebilir: Gastarbeiterproblemlieder [Yabancı işçi sorunları türküleri]³⁵.

U. Reinhard yaptığı karşılaştırma sonucunda ortaya çıkan bu gelişmeleri olumsuz olarak değerlendirmiyor. Aksine her ne kadar bazı şeyler kaybolsa veya değişse de, kültürlerin karşılaşması sonucunda gelenekten beslenen yeni oluşumlara "gebe", Türk müziğinin mevcut canlılığını muhafaza edecek, hatta belki de daha büyük bir canlılığa taşıyacak olan çok ilginç bir süreç gördüğünü vurguluyor.

U. Reinhard, üçü notalı dört türküye yer vermiş; ancak bunlardan biri Türkiye'den derlenmiş olup konumuzla doğrudan ilgili değil.

1.5. Hamdi Tanses

Almanya'da yaşayan sanatçı Hamdi Tanses, "Almanya Türküleri"ne Türk

35 Ursula Reinhard, agm, 1987, s. 88.

halk türküleri arasında yer veren bir kitap yayımlar³⁶. Bu kitabın önemi, anonim türküler yanında, söz yazarı ve bestecisi bilinen ezgileri de hiç tartışmaksızın halk türküsü saymasındadır; çünkü anlaşıldığı kadarıyla, belli bir grup tarafından kabullenilip söyleniyor olması, söz konusu ezgileri türkü katına çıkardığı düşünülmüştür. Bu ise halk türküsü araştırmalarında Alman Halk Türküsü Arşivi'nin kurucusu John Meier'in "Rezeptionstheorie" sine göre kabul gören bir yaklaşımdır. John Meier, 1906 tarihli "Kunstlieder im Volksmunde" adlı eserinde, halk türküsü kavramında asıl olarak çıkış şeklini ya da üretim biçimini değil, aksine onun halk geleneğinde yerini almış olmasını belirleyici saymaktadır. Bugün modern halk türküsü araştırmaları, yazılı kültür ile sözlü kültür arasında karmaşık bir genetik ilişkinin varlığını kabul etmektedir³⁷.

Bu nedenle Hamdi Tanses'in *Halk Türküleri* kitabında "Almanyalı Yabancı" (Söz-müzik: A. Mahir Ofcan) (s. 190-191), "Yaban eller" (söz-müzik: Aşık Mızrap) (s. 248) türkülerinin de notalarını görmek bizi şaşırtmamalıdır. Bu son iki türkünün her hâlde yöresi ya da yaratıldığı yer diye konulan "Almanya" notunun, kesin olarak neyi ifade ettiği belirtilmemişse de, biz bunu işlevsel açıdan tatmin edici buluyoruz.

1.6. Otto Holzapfel

Alman Halk Türküsü Arşivi eski müdürü Holzapfel, tarafımızdan yürütülen "Türk Halk Türküsü Arşivi Projesi" ve U. Reinhard'ın yukarıda anılan makalesi üzerine, Almanya'da oluşan Türk halk müziğine bir araştırma konusu olarak ansiklopedik madde başlığı hâlinde dikkat çekmiştir. "Türkische Gastarbeiter" [Türk İşçileri] maddesi altında, U. Reinhard'ın tespit ettiği işlev değişimi ve bu popüler metinlerin eleştirel boyutu vurgulanmaktadır. Türk işçilerinin türkü geleneğinin tespitinin, özellikle Alman Halk Türküsü Arşivi tarafından şimdiye dek ihmal edilen bir görev olduğu hatırlatılmaktadır³⁸. Holzapfel'in tarafımıza sözlü olarak belirttiğine göre, Türkçe metinler içine Almanca kelimelerin "sıkıştırılması" ve bu sürecin Almanya'da gerçekleşiyor olması, Türklerin yarattığı popüler türkü metinlerini Alman halk türküsü araştırmaları sahasına dahil etmektedir.

36 Hamdi Tanses, *Halk Türküleri, Güfte ve Besteleriyle*, Ses yayınları, 1995.

37 Waltraud Linder - Beroud, *Von der Mündlichkeit zur Schriftlichkeit? Untersuchungen zur Interdependenz von Individualdichtung und Kollektivlied*. Artes Populares, Bd. 18, Frankfurt / M., 1989, s. 14.

38 Otto Holzapfel, *Lexikon folkloristischer Begriffe und Theorien (Volksliedforschung)*, Studien zur Volksliedforschung, Bd. 17, Peter Lang, Bern vs., 1996, s. 335 vd. "türkische Gastarbeiter"

1.7. Mustafa Boz

Bitirme tezi olarak hazırladığı ve tarafımızdan yönetilen çalışmasında Mustafa Boz, esas itibariyle piyasada satılan kasetlerden 'Almanya Türküleri'nin yazıya geçirilmesini gerçekleştirmiştir. 38 kaset taranarak, toplam 54 türkü ve şarkının transkripsiyonu tamamlanmış ve Haydar Avcı, U. Reinhard ve Hamdi Tanses'in yayımladıklarından seçilen 10 türkü ile birlikte bir araya getirilmiştir. 1972-1995 tarihleri arasında yayımlanan kasetleri, Mustafa Boz, çalışmasının sonundaki diskografyada göstermiştir. Aşağıda hazırlanan grafikte Mustafa Boz'un yazıya aktardığı metinleri göstermedik; bunda metinlerin yayımlanmamış olması kadar, genel olarak türkülerin güncelliğine paralel olarak araştırmacıların dikkatini çekmeleri arasındaki doğru orantı hakkında yanlış izlenim uyandırabileceğinden duyduğum endişe önemli rol oynadı. Daha sonra vereceğimiz "Kasetlerin yıllara göre dağılımı" grafiği bu endişemizi doğrulamaktadır.

1.8. Değerlendirme

U. Reinhard'ın notlarından, Almanya'daki türkü geleneğinde özellikle aktarma ve dinleme biçiminde teyp ve radyo gibi kulağa hitap eden araçların rol oynadığını ve âdeta sanal bir ortam yaratıldığını görüyoruz. Kaset yoluyla gerçekleşen, satılan, dinlenen ve dinletilen 'Almanya Türküleri'nin halk müziği işlevini tespitinde bunun göz önünde bulundurulması gerekir. Türkiye'ye tatil amaçlı gelen ya da temelli dönüş yapan işçilerin "boyunlarında asılı" teybe biraz farklı bir anlam yüklemek zorundayız.

Gözaydın ve U. Reinhard türkü metinlerindeki üslûp özelliklerine dikkat çekerler. U. Reinhard "taşlama" türünü tespit ederken, Gözaydın "mizah ve tenkit havasının ağır bastığı"nı belirtir. Dil açısından Türkçeye Almanca sözcükler karıştırma hususuna bu iki araştırmacının farklı yaklaştığını belirtmiştik. Abdullah Eryılmaz'ın kasetinde, iki dilde verilen metinler ve bazı şarkıların hem Türkçe hem Almanca söyleniyor olması, bizce Türk şair ve türkücü/şarkıcıların her iki kesime de ulaşmak isteğinin göstergesidir (bunu aşağıda tartışacağız; bk bölüm 2.6.3). Aksi hâlde araya katılan Almanca sözcüklerin kültür farkından, yani esas itibariyle Türkçede olmayan ya da Almancaya özgü bir durumu ifade isteğinden ileri geldiğini kabullenmek zorundayız. Örnek olarak, Gözaydın'ın ilk kez 1975'te tespit ettiği bazı kelimeler, gerçekten Türk işçisinin Almanya'da her

gün karşılaştığı durumlarla ilgili ve bunları kullanırken insanlar aynı zamanda muhatabın (Almanların) da anlamasını istiyor görünmektedirler³⁹. "İstasyon" yerine "bahnhof" (Bahnhof) kelimesini kullanan Türk'ün, anlaşılmaktan başka, dili bozmak gibi bir amacı olabilir mi? Kaldı ki, bunların her ikisi de yabancı kelimedir. Bunu da bir üslûp özelliği olarak değerlendirmeliyiz.

Nitekim Gözaydın da, şiirlerde Almanca kelimelerin ustalıkla kullanılışını takdir etmeden geçemiyor ve "yabancı dil meselesini bir hayli halletmiş görünen eski sayılabilecek işçilerin yazdığı şiirlerin mısraları arasında ise zaman zaman – alışkanlıkla olsa gerek–Almanca kelimelere yer verilmektedir. Kâmil Baş başarılı görüldüğü şiirlerinde Almanca kelimeleri şiirin havasını ve düzenini bozmadan kullanabilmektedir." diyor⁴⁰.

Gözaydın ve Anhegger türkü metinlerini şiirlerle eş değerde tutmaktadırlar. Bir yandan türkü metinlerinin "şiir" sanatından sayılması gündeme gelirken, diğer yandan Gözaydın, şiirlerin halk edebiyatı geleneğine yakın oluşundan hareket eder görünüyor. Öyle sanıyorum ki, Anhegger de türküleri sanat eseri olmaktan ziyade, Almanya'daki Türkleri anlamak için başvurulabilecek sosyolojik birer belge olarak görmektedir. Bu bakış açısı, yazılı 'Türk Göçmen Edebiyatı'nın başlangıç dönemi için de söz konusudur⁴¹.

Haydar Avcı, tematik değerlendirmesiyle bir yandan Anhegger'i diğer yandan Gözaydın'ı ve Güngör'ü desteklemektedir. 'Almanya Türküleri'ni "Gurbet edebiyatı", hatta yazılı 'Türk Göçmen Edebiyatı'nın başlangıcı için söylendiği gibi bir "sızlanma edebiyatı" olarak görmek, bu ürünleri yeterince tanımamak ve onlara haksızlık etmek anlamına gelir.

Almanya Türküleri üzerine yapılan çalışmaların ilk ikisi (Anhegger ve Avcı) ile Gözaydın'ın malzemeye konuları açısından yaklaştığı, U. Reinhard ve Tanses'in ise müziksel açıdan ilgi duydukları görülüyor. Tanses ve Eryılmaz, hiç bir açıklamaya gerek duymaksızın yeni bestelenmiş ezgileri diğer halk türküleri arasında göstermekle, bunları "halk türküsü" saydıklarını vurgulamış oluyorlar. U. Reinhard ise yaptığı karşılaştırmalı analizle, Almanya'da oluşan yeni bir halk müziğinin karakteristiğini tespit etmeye yöneliyor.

39 Nevzat Gözaydın, agm, Ank. 1975, s. 7218,

40 Nevzat Gözaydın, agm, Ank. 1991, s. 206.

41 Dursun Zengin, "Göçmen Edebiyatı. Yeni Bir Yazarımız Mehmet Kılıç" *Dil Dergisi*, Sayı: 88, Ankara 2000, s. 61.

Topluca bakılırsa, Güngör ve Boz da dahil türkülere tematolojik yaklaşım hep ön plânda olmuştur⁴². U. Reinhard'ın müzikolojik yaklaşımında olduğu gibi, bu ürünleri analitik yöntemle edebiyat estetiği açısından da değerlendirmek gerekecektir.

2. TÜRK GÖÇMEN EDEBİYATININ SÖZLÜ/ÖNCÜ KOLU

Alamanya Türküleri adını verdiğimiz çalışmamızda, bu ürünlerin sözlü 'Türk Göçmen Edebiyatı'nın bir kolu olarak şimdiye dek ihmal edilmiş yönlerini ön plâna almaya özen gösterdik; gerek biçimsel, gerek üslup ve gerekse konumotif süreci hususlarında genel bir panorama çizmeye çalıştık.

2.1. Türkülerin öz geçmişi

Alamanya Türküleri'nin yaratılma ve yayımlanma sürecine bakıldığında; 1972, 1974 ve 1975 tarihlerinden itibaren ürün sayısında kendini katlayan hızlı bir artışın olduğu ve bu artışın 1976 tarihinde zirveye ulaştığı görülüyor. 1977'de görece bir düşüşten sonra, 1978'de tekrar 1974 düzeyine dönüş ilginç. 1980'de görülen ikinci bir artış ise anlamlıdır. Çünkü 1973'te işçi alımının durdurulması nasıl türkü üretimine yansadıysa, 1980'deki politik çalkantılar da benzer şekilde etkili olmuştur diye düşünüyorum. 1988, 1993 ve 1995 tarihlerindeki görece artışlar ise Almanya'nın uygulamaya koyduğu (vize gibi) yeni kararlar veya Almanya'daki işçilerin uğradıkları ırkçı saldırılar ile birlikte yorumlanmalıdır. Örn. burada 29 Mayıs 1993 tarihli Solingen cinayetini hatırlatmakla yetinelim⁴³.

2.1.1. Söz Yazarları

Alamanya Türküleri'nde söz yazarlarının kimliği ve karakteri, sözlü edebiyatta olduğu gibi genel olarak ya anonimdir ya da halk edebiyatının âşıklar kolunun bir uzantısıdır. Âşık Mahzunî Şerif, Âşık Murat Çobanoğlu gibi Türkiye'de de bilinen âşıklar olduğu gibi, sadece Almanya'da tanınan Gurbetçi Rıza Taner gibi şairler de vardır. Kasetlerde adı belirtilen diğer söz yazarları her ne kadar belli gibi görünüyorsa da gerçekte yine "anonim" kalmaktadırlar; çünkü çoğu söz yazarı birer kez temsil edilmekte ya da hemen hemen hiç tanınmamaktadır.

42 Ali Osman Öztürk, "Song 2000" ve Türk İşçilerinin Yarattığı Türküler, *Konya Postası*, Konya 1996; Öztürk, "Arşiv Projesinden Almanya'daki Türk İşçilerinin Türkü Geleneğinin Derlenmesine" *Selçuk Haber*, Sayı: 9, Konya 1998, s. 10-13; Öztürk, "Almanya'da Yaşayan Türk İşçilerinin Türküleri Üzerine", *Folklor/Edebiyat III*, 1998, s. 111-116.

43 Bk. Bölüm 2.1.

Metin yazarlarını gözden geçirdiğimizde, "anonim" olarak nitelenenlerin 24 sayısı ile ilk sırada olduğunu görürüz. Bunu Âşık Devriş Can (13 türkü) ve Âşık Metin Türköz (10 türkü) takip ediyor. Eryılmaz ile Derdiyoklar da verimli görünüyorlar. 2 veya 3 türkü ile temsil edilenlerden ise başka ürünler tespit edilebileceğini düşünüyorum. Nitekim Yüksel Özkasap'ın isimleriyle tespit ettiğimiz 14 türküsü dikkate alınırsa, sıralamada sayıca farklılık ortaya çıkacaktır⁴⁴.

2.1.2 Söz Yazarlarının Cinsiyeti

Söz yazarlarının cinsiyeti incelenecek olursa, erkekler lehine muazzam bir fark ortaya çıkıyor. Kadın söz yazarlarımız Âşık Şah Turna ve Yüksel Özkasap'la sınırlı kalırken, erkeklerin sayısı 41'i bulmaktadır. Anonim intikal eden ürünler de (24 adet) bu oranı değiştirecek gibi görünmüyor. Diğer yandan türkülerin yorumcularının cinsiyeti söz konusu olduğunda, fark bu denli açık olmakla birlikte, yine de erkek yorumcuların sayısı fazladır⁴⁵.

Söz yazarlarında ve yorumcularda sayı erkeklerden yana ağır basınca, bunun türkü kişilerine (yani türkü metninde konuşan kişi) yansımaları doğru orantılı olmalıdır. Nitekim türkü kişilerinde erkeklerin sayısı kadınlardan oldukça fazladır⁴⁶.

2.1.3. Türkülerin Hedef Kitlesi

Türkü kişilerinin hitap ettiği insan ve varlıkların yelpazesi oldukça geniş. Ancak 87 türkü metni Türkleri kendine hedef kitle olarak seçerken, Avrupalı, Alman, Alman kızı gibi yabancılara yönelen toplam 10 türkü görülüyor. Bunu yorumlarsak, şunu söyleyebiliriz: Almanları okur kitlesi seçen⁴⁷ yazılı göçmen edebiyatından farklı olarak sözlü edebiyatın dinleyici kitlesi (müzik zevki de dahil) esas itibarıyla Türklerdir⁴⁸.

Kullandıkları dile göre türküler üç gruba ayrılmaktadır: Türkçe, (Almanca/Türkçe) karışık ve Almanca metinler. Türküler böylece seçtikleri dil itibarıyla de, yöneldikleri hedef kitleyi belirlemiş durumdadır: Öncelikle

44 Bk. Bölüm 2.2.

45 Bk. Bölüm 2.4.

46 Bk. Bölüm 2.5.

47 Dursun Zengin, agm, s. 61-81.

48 Bk. Bölüm 2.6.

Türkler. Toplam 104 Türkçe metne, 10 Almanca metin görece azdır. Bu metinlerin son dönemde yazılmış olması, ileriye dönük bir perspektifin açıklığına, yani yeni yaratılacak türkülerle, Almanca metinler lehine bir artışın olabileceğine tanıklık edebilir. Ama şunu söyleyebiliriz ki, *Almanya Türküleri*'nde, Alman dinleyici kitlesi tamamen göz ardı edilmemiş, ya da en azından bu çaba hiç gösterilmemiş değildir⁴⁹.

2.2. Türkülerin Anatomisi

Almanya Türküleri, geleneksel Türk halk edebiyatının asıl aktarma biçimi olan sözlü intikal ve yaşam sürecinde bulunmaktadır. Bu türkülerini yaratanların büyük bir bölümü, sözlü edebiyatın temsilcileridir; söz yazarları arasında âşıkların varlığı bunun için en güzel kanıttır. Dolayısıyla sözlü kültürün manzum ürünlerinde görülen formel ve motifler burada da karşımıza çıkabilir.

2.2.1. Sözlü Bildirişim

Metinlerin yazılı değil, ses kayıtlarından aktarma olduğu ve kulağa hitap edecek biçimde kurgulandığı ortaya konulmuştur. Türkülerin varyantları, şöyle böyle 30-40 yıllık bir sözlü aktarımın ve bundan doğan farklılaşmanın sonucudur. *Almanya Türküleri*'nin söze ve sözlü iletişime/bildirişime verdiği önem, türkü metinlerinde görülmektedir. Âşıklar okudukları türkülerini öncelikle "söz" ve "söylem" olarak nitelendirirler⁵⁰.

2.2.2. Ezgisel Türler

Ezgi türlerinin tespiti, *Almanya Türküleri*'nin hüznün (ya da sızlanma edebiyatı) olmadığını gösterir. Dikkat edilirse, 7'li (mani biçiminde) ve 8'li (semaî biçiminde) metinlerin toplam sayısı 48 olmakla, beklentinin aksine, "gurbet edebiyatı"nın hüznünlü içeriğine daha uygun olan 11'li (koşma formunda) metinlerin sayısından (47) daha fazladır. Tutarsızları da dikkate alırsak iki grup arasında hemen hemen bir denge söz konusudur. Görüşümce bunun anlamı şudur: Gurbet edebiyatı sayılan Almanya Türküleri, en az hüznünlü metinler kadar neşeli ezgilere de yer vermektedir. Kırık ve oyun havalarının hemen hemen tamamı bu 7'li ve 8'li metinlerdendir. Hatırlanacağı üzere, daha önce gösterilen kırık ve oyun havalarının toplam sayısı 47 idi. Burada da bir tutarlılık vardır⁵¹.

49 Bk. Bölüm 2.6.3.

50 Bk. Bölüm 3.2.

51. Bk. Bölüm 3.1.

2.2.3. Hane Biçimi

Toplam 430 kıta üzerinde yürütülen uyak düzeni araştırmasında, "mani" ve "koşma" düzenlerinden oldukça geniş yelpazeli bir farklılaşma ortaya çıktığı anlaşılıyor. Ben bunu geleneksel yapının bir tür çözülmesi olarak değerlendirmek istiyorum. Çünkü bu farklılaşma sözlü edebiyatın yayılması sürecinde normal karşılanabilirken, burada söz yazarlarının kısmen belli belgeleri söz konusudur. Denebilir ki, şair ve âşıklar neredeyse biçimi içerik aleyhine ihmal etmiş görünüyorlar⁵².

2.2.4. Hanelerde Uyak

Çalışmaya alınan türkü/şarkı belgelerinden bir bölümü uyak kullanmamaktadır. Bunlardan biri Almanca yazılmış (107), diğeri çocuk şarkısı formunda ve dört dizeli kavuştak kullanılmış (108), bir diğeri ise basit şarkı formunda ve türkü kişinin adı "Memo"nun tekrarıyla uyak eksikliği giderilmiştir (110). Türkü formundan farklı yeni oluşumları, müzik geleneğinin açılımı biçiminde değerlendirmek elbette mümkün. Halk müziği ezgilerini fon müziği ya da kavuştak müziği olarak kullanan Rap metinlerini bu bağlamda değerlendirebiliriz, ancak onlar ölçüsüz olmakla birlikte tamamen uyaksız değiller⁵³.

2.2.5. Kavuştak

Geleneksel Türk halk müziğinin karakteristik özelliklerinden olan kavuştak, *Almanya Türküleri*'nde de benimsenmektedir. Türkülerin ana fikirlerini ve metnin dikey yapı prensibini bu şekilde tespit ediyoruz.

Almanya Türküleri'nde kavuştakın önemini, Almanya sorunsalının kavuştaklara yansımalarıyla örnekledik ve toplam 42 metni tespit ettik; bu da son kavuştak kullanan 62 türkü içinde önemli bir rakamdır⁵⁴.

2.2.6. Lirik Üslûba Yardımcı Ögeler

Esas itibarıyla lirik üslûbu benimseyen Almanya Türküleri, dram ve nesir gibi edebiyat türlerini yardımcı öge olarak kullanmakta, belki de manzum olarak dile getirilemeyeni de ifade etmeyi gözetmektedir. Diğer yandan; dinleyicinin türkülerin art alanı ve amacı üzerine bilgilendirilmesi gibi işlevi olan bu ögeler, aynı zamanda sade insanın teatral estetik gereksinmesinin karşılanması olarak da

52 Bk. Bölüm 3.3.2.1. vd.

53 Bk. Bölüm 3.3.2.4.

54 Bk. Bölüm 3.3.3.

değerlendirilebilir. 115 türkü içinde 15'inin bu şekilde bir üslûba yönelmesini önemle vurgulamak gerekir: Ön Söz, Diyalog, Montaj Tekniği, Hitab (Tanrıya, Türkü kişisine, Dinleyiciye) ve Rap tarzına el atan ve böylece manzum türkü estetiğinin dışına çıkan bu örnekleri, türkü geleneği içinde göçmenliğin neden olduğu yeni oluşumlar olarak da görebiliriz⁵⁵.

Rap parçaları, asıl metin olarak tamamen resitatif bir tür. Bunlar da tıpkı türkülerde olduğu gibi uyak, kavuştak işlevinde metin ve ezgi kullanır. Kavuştak ezgisi çoğunluk halk müziğinden kaynaklanır. Diğer yandan, Rap özelliği taşımayan bir belge, halk müziğinin yaygın gurbet türkülerinden birinin (Bir yiğit gurbete gitse) ezgisi eşliğinde eleştirel üslûp ve içerikli bir metnin okunmasından meydana geliyor. dolayısıyla Türk işçilerinin Almanya gurbetindeki sorunlarını dile getiren resitatif metin ile gurbet ezgisi, herhangi bir uyum içinde değilken, işlevsel olarak aynı amaca hizmet eder görünmekte⁵⁶.

2.3. Üslûp

Almanya'daki Türklerin içinde buldukları psikolojik, sosyal-toplumsal koşullar ve ister hemşehri ister Alman olsun diğer insanlarla ilişkileri dil kullanımına duygusal olarak doğrudan yansımaktadır. Kesinlikle birileriyle iletişim/bildirişim kurmak isteyen bir dil üslûbu ile karşı karşıya bulunuyoruz. Karşısında insan olmasa bile türkü kişisi, doğayı ya da kişileştirdiği Almanya'yı, feleği, Almancayı kendine muhatap almakta ve kendini ifade etme çabasını göstermektedir. Bu yönelim, türkülerin ana temasını barındıran kavuştak dizelerinde çoğunlukla "soru" ya da "ünlem" cümlesi olarak karşımıza çıkar.

Alt başlıklar hâlinde değerlendirdiğimiz üslûp biçimleri, işlevlerine göre bir üst başlık altında toplanmanın mümkün olabileceğini de görmüştük. Gerçekten de bir yandan "taşlama, aşağılama, eleştiri, parodi ve öğüt" aynı işleve dönük olduğundan bir grup; diğer yandan "yakarış (dua), kahretme (beddua), yakınma, ağıt ve mektup, söz veriş" bir grup ve nihayet "öyküleme, tasvir, güzelleme" üçüncü bir grup oluşturabilirler. Başka deyişle bir yandan 1. didaktik, 2. lirik, 3. epik olmak üzere üç ayrı grup da ortaya çıkarmak mümkün olduğu gibi, diğer yandan halk edebiyatında "Nasihat", "Ağıt", "Destan", "Güzelleme", "Koçaklama", "Taşlama" gibi tür üslûplarına bire bir uyan yapıları tespit etmek

55 Bk. Bölüm 3.3.4.

56 Bk. Bölüm 3.3.4.5.

de söz konusu. Metin bölümünde verilen Almanya Türküleri içinde "Muamma" ve "Yaşlama" gibi türler yok, ancak Divan edebiyatının "Mülemma" denilen iki dilli metinlere yakın duran örneklere (49, 69, 89) değinmiştik. Dramatik estetiğe yakın olan türküler de vardır (46, 81).

İster ayrı ayrı, isterse topluca bakılsın, türkülerin üslûbunda didaktik yön ağır basmaktadır. Bundan sözlü Türk göçmen edebiyatının, bir tür dayanışma edebiyatı olduğu ve sorunlara karşı direnç geliştirmeye çabaladığı sonucu çıkarılabilir: Sorunlar bir yandan dile getirilerek hafifletilmeye çalışılıyor (paylaşım), diğer yandan öğütlerde bulunularak yol gösteriliyor (çözüm). Dua ve beddua ile umut aşılıyor, eleştiride ölçü bazen taşlamaya (yergiye), bazen de aşağılamaya (hakarete) vardırıarak rahatlama, boşalma sağlanıyor (deşarj). "Öteki" olan Almanya yöneltilen bu aşağılama, aynı zamanda "ben"e duyulması gereken öz güveni kamçılıyor ve kendini hiç olmazsa "edebî düzlemde" türkü estetiği yardımıyla iddia etme olanağını buluyor⁵⁷.

2.4. Konu Tarihçesi

Yayın tarihi belli türkülerden yola çıkarak tespit edebildiğimiz konu tarihçesinin, 1972-75 yıllarını kapsayan 1. Dönemi, Türklerin içinde buldukları duruma paralel olarak, hasret (gurbet) duygularını, yeni bir ülkeye uyum zorluklarını, gelenlerin ve kalanların açısından ailelerin parçalanmışlığını öncelikli konular olarak işliyor. Bu arada Almanya'da, umutların ve beklentilerin gerçekleşmemesinden doğan düş kırıklığı ve değişen koşullar betimlenirken, Almanya'ya gelmek isteyenlere uyarı yapmak gereği de duyuluyor. Ayrıca içinde bulunulan kültürün insanlarıyla, birlikte yaşadıkları ve her gün karşı karşıya geldikleri Almanlarla insanî ilişkiler de türkülerde ele alınan bir konu.

1976-79 yıllarını kapsayan 2. Dönem'de ise, diğerlerine ek olarak şu konular ön plâna çıkıyor: Kültür karşılaştırması, Meister'e, Almanya duyulan öfke, 'Şirin'in Düğünü' filmine tepkiler, ailelerin birleşmesiyle oluşan yeni sorunlar, Almanlarla ilişki ve evlilikler, Türk işçilerinin mizahî tasviri, Türk-Alman dostluğuna ihanet ettiği düşünülen Almanlara eleştiri, vatandaşları için gerekli önlemleri almayan Türkiye Cumhuriyeti devletine eleştiri ve geri dönüş çağrıları. Kültürlerin karşılaşmasını Güngör, "etkileşim ve interaksinin başlaması" diye niteler⁵⁸. Birinci dönemdeki "gurbet edebiyatı" nı burada göçmen

57 Bk. Bölüm 4.

58 Veyis Güngör, agm, s. 14.

edebiyatının oluşumu takip etmektedir.

1980-90 yıllarını kapsayan 3. Dönem'de, türkülere yeniden bir ümitsizlik duygusunun hâkim olduğunu tespit ediyoruz. Yukarıda sıralanan sorunların ardından iki kültür arasında bunalan eski ve yeni kuşakların, ümitsizlik duygularını ifade etmeleri çok doğal görünüyor. Bu dönemi karakterize eden bir önemli konu da vize şikayeti.

Tespiti yapılabilen türkülerin son dönemini (4. Dönem) 1990-95 yılları oluşturuyor. Burada da yine önceki sorunlar var. Ancak ayrıca zorunlu nedenlerle Almanya'yı çalışma mekânı ya da yurt seçenler artık burayı "acı vatan" olarak niteliyorlar. Bunu 1 Ocak 1991'de yürürlüğe konulan Yeni Yabancılar Yasası'nın bir sonucu sayabiliriz. Türkler, zorunlu olarak Alman vatandaşlığı seçeneği ile karşı karşıya bırakılmışlardır⁵⁹. Türkülerin önemsedığı bir başka konu ise, Türklerin maruz kaldığı ırkçı saldırılar. Buna karşılık önerilen çözüm ise yine anlamlı: Dayanışma⁶⁰.

2.4.1. Konuya Göre Türler

Almanya Türküleri'ni konularına göre türlerine ayırmaya çalışmak aslında, diğer araştırmacıların da belirttiği gibi, pek net bir sonuç vermiyor, çünkü hiçbir türkü homojen bir konuyu ele almamaktadır. Daha çok bir konu kompleksinden söz edilebilir ve her halükârda her bir türküde birden fazla konu, motif ve üslûp tespit etmek imkânı vardır.

Sonuç olarak vurgulanması gereken husus, geleneksel gurbet edebiyatı temeli üzerinde gelişen⁶¹, Almanya'daki sözlü Türk göçmen edebiyatının konuları doğrultusunda sosyal içerikli yeni türlerin elde edilebilmesidir. Bu türler, tıpkı diğer hususlarda olduğu gibi, ne tamamen gelenek sınırları içine sığmakta, ne de içinde geliştiği kültüre uymamaktadır.

Tespit edilebilen konular şunlardır: Gurbet, Almanya'da durum, Türk işçisinin vatansızlığı, Almanya'yı eleştiri, Alman kızına aşk, Dön çağrısı, Almanya'da evlilik, Almanın özellikleri, Mektup, Gelme uyarısı, Almanya'da değişim, Şirin'in Düşünü, Alman dilinden şikayet vb. Bunlar, Almanya'da göçmen durumunda olan insanların yaşamlarına değişik açılardan yaklaşarak ortaya

59 Faruk Şen, Bonn-Ankara Hattı, Önel Verlag, Köln (t.y.), s. 35.

60 Bk. Bölüm 5.

61 Veyis Güngör, *agm*, s. 11.

koyma çabalarının türkü estetiği içindeki yansımalarıdır⁶².

2.5. İmge Araştırması

2.5.1. Alman İmgesi

"Hans" diye genellenen Alman, bir Meister, politikacı, Nazi, Dazlak, patron olarak; fiziksel özellikleri bakımından sarı saçlı, kırmızı suratlı, şişman, kibirli, şeytana benzeyen, gülerken kızan, ne yaptığı anlaşılmaz, "hayvanat" cinsinden, domuz gibi kokan bir varlıktır.

"Helga" diye anılan kadınları ise bar-pavyonda ya da fabrika yollarında rastlanan mini etekli, bazen cadıya benzeyen, ama çoğunlukla güzel, sarışın, karnaval ve faşinglerde yakınlık kurulabilen, çıplak, göğüsleri açık saçık, seks delisi, erkeklere naz etmeden öptüren, kocaya saygısız ve itaatsiz insanlardır.

Kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın, hepsi asık suratlı, kendini beğenmiş, pis, tuvalerde su kullanmayan, ayıp-günah bilmeyen, hürmet-hatır saymayan, caddelerde alenen aşk yapan, eş değiştiren, zina yapan, evlilikleri bozan, çocuklarının kimden olduğu bilinmeyen, gayriinsanî, karaktersiz, sadakatsiz, gözü başkasının eşinde ve metres tutan bir insan tipi çizilmektedir.

Domuz eti yer, salam-sosis-Wurst'tan başka yemek bilmez, ekmeğe diye patates pişirir, sabah-akşam bira içer, içki diye insan satar, dini imanı para, bir feniğin peşinde koşar, ahır gibi evleri yüksek kira karşılığı Türklere verir, işçinin hakkını yer, köle gibi çalıştırır, sigortasını ödemek istemez.

Hitler gibi birini çıkararak Almanlar ırkçıdır, yabancıyı asla sevmez, son zamanlarda "kudurmuştur", lafta insan haklarından bahseder, ama Türklere ya sınır dışı eder ya da yakarlar. Onlara asla güvenilmez, kârdan başka dostluk bilmez, insanın yüzüne güler ardından kalleşlik ederler. Tarihî silâh arkadaşlığına ihanet etmiş; Türklere dostum deyip oyalanmış, sonra "Yabancılar Kanunu" çıkarıp bir de vize uygulamasına başlamışlardır. Bunlar her türlü hakarete lâyıktır⁶³.

İmge araştırması bize gösteriyor ki, sözlü Türk göçmen edebiyatı, "halk benci", yani Türk perspektiflidir; "ben – öteki" karşıtlığı üzerine kuruludur. Ancak kendi zayıflıklarını göstermekten asla çekinmez, hatta kendisiyle alay

62 Bk. Bölüm 6.

63 Bk. Bölüm 7.1.

etmeyi bilir. Özellikle "Öteki"nin tanımlanmasında abartıya baş vurulurken, "öz", genel değer yargıları yoluyla dile getirilir⁶⁴.

2.5.2. Türk İmgesi

Türlere gelince; "Mehmet, Hasan, Osman" adlarıyla anılan Türk işçisi esmer, kara kaşlıdır, köylü ve işçi kökenlidir. Bunlar birbirlerine gardaş, bacı diye hitap ederler. Ancak erkek egemen türkülerin kullandığı dil; argo, küfür, kaba saba sözler içeren, futbol kültüründen izler taşıyan günlük sokak konuşmasını yansıtır.

Türk, köyünde tarlasını satıp, öküzünü, sabanını, karısını ve çocuklarını terk edip Almanya'ya gelmiş garip ve fakir bir insandır, madende işçi, temizlik işlerinde "çöpçü"dür, horlanır. Bazen de işsiz kalır, Bahnhof'da yatar kalkar. Kendi hemşehrileri tarafından da alaya alınır; fötr şapka başında, teybi boynunda, ucuz elbise giymiş, filtreli sigara ve Mercedes araba ile karikatür edilir. Almancayı öğrenmek için özel bir çaba gösterse de, başarılı değildir. Kendisini geri göndermek isteyen Almanlara kızar.

Almanya'da en kötü evlerde ya da Heim'larda barınır, kadın peşinde koşar, yaşlı Alman kadınlarıyla yaşayıp, yuvasını bozar. Namus, şeref, haysiyet için yaşadığını, aslında Almanya'ya para için değil zevkine geldiğini söyler, namusuna leke sürenin "anasını ağlatır", yığittir; Türklüğüne, bayrağına, kanunlarına saygı gösterir, milliyetçidir, birlik beraberliğe önem verir. Türk kadını asla kötü olamaz; o, moda uymaya, ulu orta gezmeye kalkmamalı, kocasına itaat etmeli, çocuklarının anası olmalıdır.

Burada betimlenen "Türk imgesi", ilginçtir, yazılı göçmen edebiyatının Türkçe kolu sayabileceğimiz Fakir Baykurt'un öykülerinde de bir "ideal" olarak resmedilir; bu imgenin gerçekliğe aykırı düşmesi haklı olarak eleştiriye konu olmuştur. Tıpkı türkülerde olduğu gibi, olumsuz öğeler içeren yukarıdaki gerçeklik karşısında, türkü sözü yazarlarının çizdiği ideallerin benzerini Baykurt'un da yapay olarak öykü kişilerine uygulaması, "edebiyat düzeyi" bakımından bir eksiklik olarak nitelenmektedir⁶⁵.

64 Bk. Bölüm 7.2.

65 Onur Bilge Kula, "Die interkulturelle Funktion der Immigrantenliteratur - dargestellt am Beispiel des türkischen Autors Fakir Baykurt -", *Ankaraner Beiträge zur Germanistik*. Hrsg. von der Pädagogischen Verbindungsstelle am Deutschen Kulturinstitut Ankara 1998, s. 99-108.

Sözlü göçmen (türkü) edebiyatından, Almanca kaleme alınan yazılı edebiyata geçiş sürecinde önemli bir köprü görevini üstlenmiş görünen Türkçe yazılı göçmen edebiyatının, özellikle karakterleri açısından incelenmesi başlı başına ilginç bir araştırma konusu olabilir. Nitekim, bu öykülerde ulu orta gezip, uygun-suz davranışlarda bulunan Türk kadınlarının hangi cezaya çarptırıldıkları⁶⁶ ve erkekten beklenen davranış biçiminin ne olduğu da anlatılır: "Almanya'ya gelince inancımı güçlendirdi. İçkiden, sigaradan temelli çekti elini. Çok şükür, bin şükür domuz eti yemedi. Harama uçkur çözmedi"⁶⁷.

KAYNAKÇA

Atılğan, Halil - Turhan, Salih (1999), *Malatya Musîkî Folkloru*, Malatya Belediyesi Kültür Yayınları no: 1, Ankara.

Richard, Albrecht (1982), "Was ist der Unterschied zwischen Türken und Juden?" (Anti) Türkenwitze in der Bundesrepublik Deutschland 1982: Versuch über ein gesellschaftliches Dunkelfeld". *Zeitschrift für Volkskunde*, 78. Jg., 1982, s. 220-229.

Alman Halk Türküsü Arşivi. F 8331 nolu belge: "Das neue Deutschlandlied".

Anhegger, Robert (1982), "Die Deutschlandserfahrung der Türken im Spiegel ihrer Lieder. Eine 'Einstimmung'". *Gastarbeiterkinder aus der Türkei: zwischen Eingliederung und Rückkehr*. Hrsg. von Helmut Birkenfeld. Beck'sche Schwarze Reihe, Bd. 262, München.

Avcı, Haydar (1985), "Almanya Gurbeti ve Türküleri", *Halk Kültürü*, 5. Kitap, 1985/1, İstanbul, s. 11-22.

Aytaç, Gürsel (1995), "Almanca Yazan Türklerin Artıları, Eksileri", *Edebiyat Yazıları III*, Gündoğan, Ankara.

Baykurt, Fakir (1986), *Duisburg Treni*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Baypınar, Yüksel: "Türk Şairleri Türkçeye Çevirmek". *Littera Edebiyat Yazılar*, Cilt: 3, 1992.

Boz, Mustafa: *Almanya'daki Türk İşçilerinin Sorunlarını Dile Getiren Türkü Metinleri*, Bitirme Tezi, Konya 1996.

Ceylan, Yücel (1999), *Rap Metinlerinde Kültür Karşılaşması*, Yayınlanmamış Bitirme Tezi, Konya.

Demirci, Halim (1999), *Nasreddin Hoca Almanya'da*, Berlin.

66 Fakir Baykurt, *Duisburg Treni*, Remzi Kitap Evi, İstanbul 1986, s. 90.

67 Fakir Baykurt, age, s. 94.

- Dundes, Alan (1987), "Kennt der Witz kein Tabu? Zynische Erzählformen als Versuch der Bewältigung nationalsozialistischer Verbrechen", *Zeitschrift für Volkskunde*, 83. Jg., s. 21-31.
- Dündar, Can (1999), "Yabancılaşma Mahkûm Olmak", *Aktüel*, Sayı: 436, s. 16.
- Engin, Aydın (1991), *Ben Frankfurt'ta Şoförken (Kendimle Röportajlar)*. İletişim Yayınları: 130, İstanbul.
- Eryılmaz, Abdullah *Gastarbeiterlieder. İşçi Şarkıları*, Deutsch-Türkisch, Majör Müzik Yapım Ltd. Şti (Kaset).
- Fischer, Helmut (1990), "Ethnische Stereotypen in der gegenwärtigen Volkserzählung", *Fabula* 31, s. 262-271.
- Gözaydın, Nevzat, (1975), "Almanya'da Türk İşçileri, Dil-Folklor Olayları", *Türk Folklor Araştırmaları*, Sayı: 307, s. 7217-7218.
- Gözaydın, Nevzat (1982), "Federal Almanya'daki İşçilerimiz Arasında Gelenek Değişiklikleri Üzerine: Ad Verme ve Örnekleri". *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt: Gelenek, Görenek ve İnançlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi yayınları: 40, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 11, s. 209-225.
- Gözaydın, Nevzat (1996), "Federal Almanya'da İki Dillilik ve Değişen Türkçe". *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988 (26 Eylül 1988 - 3 Ekim 1988)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 655, s. 107-114.
- Gözaydın, Nevzat (1991), "Federal Almanya'da Yaşatılan Halk Şiirimizden Örnekler", *Şükrü Elçin Armağanı*, Hacettepe Üniversitesi yayınları, Ankara 1983'ten *Folklor Dünyasından*, Yargı yayınları, s. 196-211.
- Gözaydın, N. (1996), "Federal Almanya'da Türk Şiiri", *Türk Dili . Türk Şiiri Özel Sayısı V (Türkiye Dışı Çağdaş Türk Şiiri)*, Sayı : 531, s. 700-726.
- Gözaydın, N. (1997), "Türkçenin Federal Almanya'daki Değişimi", *Türk Dili*, Sayı: 547, s. 6-14.
- Güngör, Veyis (1995), "Batı Avrupa Türk Edebiyatı", *Türk Kültürü* 38 (381), s. 11-16.
- Holzappel, Otto (1996), *Lexikon folkloristischer Begriffe und Theorien (Volksliedforschung)*, Studien zur Volksliedforschung, Bd. 17, Peter Lang, Bern vs. s. 335 vd. "türkische Gastarbeiter"
- Kocadoru, Yüksel (1997), *Deutschsprachige Literatur von Türken, Zwischen ost-westlicher Ästhetik*, Eskişehir.
- Kocadoru, Yüksel (1998), "Türk Germanistlerinin Almanca Yazan Türklerin İncelenmesine Katkıları", 6. *Germanistik Sempozyumu Bildirileri (27-28 Ekim 1997)*. Açılımlar-Olanaklar ve Ereklr, s. 236-243.

Kula, Onur Bilge (1988), "Die interkulturelle Funktion der Immigranteliteratur - dargestellt am Beispiel des türkischen Autors Fakir Baykurt -", *Ankaraner Beiträge zur Germanistik*. Hrsg. von der Pädagogischen Verbindungsstelle am Deutschen Kulturinstitut Ankara, s. 99-108.

Kuruyazıcı, Nilüfer (1992), "Alman Okurlar ve Türk Göçmen Yazınına Yeni Bir Bakış", *Hürriyet Gösteri*, Sayı: 144,

Linder-Beroud, Waltraud (1989), *Von der Mündlichkeit zur Schriftlichkeit? Untersuchungen zur Interdependenz von Individualdichtung und Kollektivlied*. Artes Populares, Bd. 18, Frankfurt/M vs.

Öztürk, Ali Osman (1996), "»Song 2000« ve Türk İşçilerinin Yarattığı Türküler", *Konya Postası*.

Öztürk, Ali Osman (1998), "Arşiv Projesinden Almanya'daki Türk İşçilerinin Türkü Geleneğinin Derlenmesine", *Selçuk Haber*, Sayı: 9, s. 10, 13.

Öztürk, Ali Osman (1998), "Almanya'da Yaşayan Türk İşçilerinin Türküleri Üzerine", *Folklor / Edebiyat III* (15), s. 111-116.

Reinhard, Ursula (1965), *Vor seinen Häusern eine Weide, Volksliedtexte aus der Süd-Türkei*.

Kurt und Ursula Reinhard (1968), *Auf der Fiedel mein, Volkslieder von der osttürkischen Schwarzmeerküste*.

Reinhard, Ursula (1987), "Türkische Musik: ihre Interpreten in West-Berlin und in der Heimat, Ein Vergleich", *Jahrbuch für Volksliedforschung*, 32. Jg., s. 81-92.

Reinhard, Ursula - de Oliveira Pinto, Tiago (1989), *Sänger und Poeten mit der Laute. Türkische şık und Ozan*. Veröffentlichungen des Museums für Völkerkunde - Berlin, Neue Folge 47,

Şen, Faruk, *Bonn-Ankara Hattı*, Önel Verlag, Köln (t.y.).

Taner, Haldun (1984), *Berlin Mektupları*, Haldun Taner Düz Yazıları: 2, Bilgi yayınları: 298, Ankara.

Taneses, Hamdi (1995), *Halk Türküleri*, Güfte ve Besteleriyle, Say yayınları,

Toker, Yalçın (1986), *Tarih İtiraz Ediyor: En Üsttekiler Türkler*. Toker Yayınları: 197.

Tolon, Mahmut (1993), *Alamancı Gözüyle Bıyıklı Karikatür: Keçi ve Zina*. Sel Yayıncılık.

Uğurlu, Aslı Al Sana Türkçe Rap", *Hürriyet*, 9 Eylül 1997.

Ülkü, Vural (1997), "Çalınan Böbrek veya: Günümüz Söylencelerinden Bir Örnek", *Türk Dili*, Sayı: 541, s. 55-64.

Zengin, Dursun (2000), "Göçmen Edebiyatı. Yeni Bir Yazarımız: Mehmet Kılıç ve 'Fühle Dich Wie Zu Hause' Adlı Romanı", *Dil Dergisi*, Sayı: 88, s. 61-81.